

ПРИЗНАЧЕННЯ ЛОГІКИ В ТЕОРІЇ ПІЗНАННЯ ПЕТРА ЛОДІЯ

Наталія Мозгова

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Анотації:

Розглядаються життєвий шлях і творча спадщина українського й російського просвітителя, філософа та юриста Петра Дмитровича Лодія (1764–1829). Філософські погляди П. Лодія тлумачаться як такі, що поєднують радикально-просвітницькі ідеї І. Канта з консервативним просвітництвом вольфганства, що на той час уже відмирало, деїзм із теїзмом, лямбніце-вольфганський раціоналізм з переважно локківським сенсуалізмом, а метод філософування – здебільшого як еkleктичний і безсистемний. Простежується світоглядно-філософська еволюція поглядів П. Лодія від вольфганства до поміркованого кантіанства.

Мозговая Наталья. Назначение логики в теории познания Петра Лодия

Рассматриваются жизненный путь и творческое наследие украинского и российского просветителя, философа и юриста Петра Дмитриевича Лодия (1764–1829). Философские взгляды П. Лодия трактуются как сочетающие радикально-просветительские идеи И. Канта с консервативными чертами просвещения отмирающего вольфганства, деизм с теизмом, лейбнице-вольфганский рационализм с преимущественно локковским сенсуализмом, а метод философствования – главным образом как эклектический и бессистемный. Прослеживается мировоззренчески-философская эволюция взглядов П. Лодия от вольфганства к умеренному кантианству.

Mozhova Natalia. Assignment of logic in the epistemology of Petro Lodyi

The article deals with the life and creative heritage of Ukrainian and Russian educator, philosopher and lawyer Petro Dmytrowych Lodyi (1764-1829). The author proves that the philosophical views of P. Lodyi combined both radical educational ideas of I. Kant and conservative features of enlightenment with "dying" philosophy of Wolff, deism and theism, also rationalism by Leibniz-Wolff and predominant sensationalism by Locke. Lodyi's method of philosophizing is mostly eclectic and unsystematic. The author translates ideological and philosophical evolution of P. Lodyi's views from Wolffianism to moderate Kantianism.

Ключові слова:

академічна філософія, теорія пізнання, логіка, метафізика, історико-філософська концепція, ідея дивергенції

академическая философия, теория познания, логика, метафизика, историко-философская концепция, идея дивергенции

academic philosophy, epistemology, logic, metaphysics, historical and philosophical conception, the idea of divergence.

Кінець XVIII – початок XIX ст. для України – це період складних історичних подій, важливих соціальних і культурних процесів, багатьох перетворень в усіх сферах життя й у філософії зокрема. Філософське осмислення навколишнього світу в ті часи в Україні, як і в Росії, здійснювалося, з одного боку, на кафедрах академічних закладів як світського, так і духовного спрямування в межах професійної філософії, а з іншого – у межах публіцистичної літератури під впливом філософії французького Просвітництва XVIII ст. й поширення німецького ідеалізму. Ставлення до філософії було неоднозначним і складним. Викладання філософії, яке спочатку заохочувалося, згодом заборонялося. Діяльність професорів підлягала суворій цензурі, що не припускала жодного вільнодумства, яке б виходило за межі, окреслені державними відомствами. Викладачів, які не відповідали цим вимогам, позбавляли робочого місця, незважаючи на їх високий професіоналізм і лояльність до царського уряду та православної церкви. Проте ні заборони, ні намагання стримати розвиток філософського знання не завадили поступу останнього, чому сприяло відкриття вищих світських духовних навчальних закладів та осмислення ідей західноєвропейської філософії. Водночас це руйнувало застарілі освітянські традиції та стереотипи.

На цей процес значно вплинула й діяльність Петра Дмитровича Лодія (1764–1829) – українського й російського просвітителя,

філософа та юриста. Його головними працями, що побачили світ, є «Логічні настанови, які скеровані до пізнання та розрізнення істинного від хибного» (СПб., 1815) та «Теорія загальних прав, яка містить в собі вчення про природне всезагальне державне право» (СПб., 1828). Такі твори П. Лодія, як «Природне начало народів» і «Повний курс філософії», так і не були надруковані, оскільки їх рукописи втрачені і, мабуть, назавжди. Детальний аналіз філософської спадщини П. Лодія на сьогодні є неможливим через втрату багатьох праць мислителя, а також збереження його рукописів в архівах міст різних країн, зокрема Львова, Мукачева, Кракова, Петербурга. До того ж, сучасні дослідники зосереджують увагу здебільшого на вивченні біографічних матеріалів мислителя, а не на його філософській спадщині, яка має вагоме наукове значення. Твори П. Лодія сприяли поширенню просвітницьких ідей на Закарпатті, у його ріднім краї, що перебував у той час під гнітом Австрійської імперії.

Народився Петро Дмитрович Лодій 4 травня 1764 р. в Австро-Угорщині в с. Збій Земщинського комітету (зараз територія Словаччини) і походив з прикарпатських слов'ян. Навчався у Львівській греко-католицькій семінарії та був одним з її найкращих учнів. З 1787 р. П. Лодій обіймав посаду професора вищої теологічної школи для українців у м. Львові. Там він викладав філософські дисципліни та математику. Саме у Львові

П. Лодій розпочав і свою перекладацьку діяльність, переклавши українською мовою етичний твір вольфянця Хр. Баумайстера «Настанови любоводія морального».

Як відомо, метафізика Вольфа та його ідейних послідовників стала однією з важливих та історично необхідних передумов для виникнення нових ідей і тенденцій у філософії другої половини XVIII – початку XX ст., зокрема появи критичної філософії І. Канта, з якої розпочалася нова епоха в історії європейської філософської думки. Оскільки Хр. Вольф був визнаним представником класичного раціоналізму, то його раціоналізм не міг не відіграти позитивної ролі в залученні вітчизняної філософської думки до західноєвропейської філософської традиції Нового часу. Але разом із тим, вольфіанство за своїм ідеологічним навантаженням у жодному разі не могло стати офіційною й панівною філософією Російської імперії у XVIII ст., адже вона залишалася країною з самодержавним політичним ладом і її офіційною державною релігією було православ'я.

У 1802 р. П. Лодія запросили працювати професором математики, логіки та етики до Краківського університету, а в 1803 р. він перейшов працювати до заснованого в Петербурзі педагогічного інституту на посаду професора філософських дисциплін. Із 1819 р. П. Лодій уже професор філософії та права Петербурзького університету, який виник унаслідок реформування Петербурзького педінституту. У цьому навчальному закладі П. Лодій обіймав посаду декана філософсько-юридичного факультету й водночас завідував кафедрою теоретичної та практичної філософії. Працюючи в Санкт-Петербурзі, П. Лодій видав два фундаментальні підручники з логіки та права: «Логічні настанови, які скеровують до пізнання та розрізнення істинного від хибного» (1815) і «Теорія загальних прав, яка містить в собі філософське вчення про природне всезагальне державне право» (1828). Також він став перекладачем праць Ф. Цейлера «Природне приватне право» (1809) і П. Фойєрбаха «Кримінальне право» (1810). У 20-х рр. XIX ст. мислитель зазнав утисків і переслідувань, перевидавати його праці було заборонено. Помер П. Лодій у Петербурзі в 1829 р.

Варто підкреслити, що, працюючи в Петербурзі, П. Лодій ніколи не поривав зв'язків з Україною, листувався з професорами Львівського університету, надсилав їм цінні книги. Зокрема, його колеги по Львівському університету – професор богослов'я М. Гриневецький і професор єврейської та східних мов А. Радкевич – одержували від нього багато книжок російською мовою не лише з філософії й теології, а й з інших

галузей знань. Цікавим є той факт, що саме П. Лодій порекомендував М. Сперанському кандидатуру Ігнатія Фесслера (1756–1839) на посаду викладача давньоєврейської мови та екзегетики СПбДА. Сам Петро Лодій раніше слухав лекції І. Фесслера у Львові. У січні 1810 р. І. Фесслер прибув до Санкт-Петербурга з Берліну. Через деякий час з'ясувалося, що, крім древніх мов, цей учений також прекрасно знав філософію. Проте перебував І. Фесслер у СПбДА всього п'ять місяців, після чого був усунений від викладання. За цей короткий час між І. Фесслером та інспекторами академії сталися серйозні ідейні зіткнення, й ученого примусили виїхати з Санкт-Петербурга до Поволжя. І. Фесслера замінив талановитий професор із Дерпського університету Горн, який працював у СПбДА ще чотири роки й упродовж цього часу зумів підтримати в академії той філософський настрій, який створив у ній І. Фесслер.

Як переконуємося, світогляд П. Лодія загалом і його філософські погляди зокрема формувалися в культурно-освітньому середовищі Львівського, а згодом Краківського та Петербурзького вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим дослідники творчості П. Лодія пропонують таку періодизацію творчої діяльності мислителя: львівський період (1787–1802), краківський (1802–1803) і петербурзький (1803–1829) [2, с. 291]. Наголосимо, що особливо важливим і продуктивним був саме львівський період, коли, незважаючи на перешкоди й утиски, філософ розгорнув у Львівському університеті активну наукову та педагогічну діяльність. Він читав чотири різні за змістом курси (математику, логіку, філософію, право), підготував рукописи підручників, переклав українською мовою з латини вищезгаданий підручник Хр. Баумайстера «Настанови любоводія морального», в якому пропагувалися ідеї, що заперечували втручання потойбічних сил у явища природи та суспільного життя. Мислитель вів невпинну боротьбу за викладання у вищих навчальних закладах українською мовою, а не лише латиною та польською. П. Лодій зробив великий внесок у розроблення тогочасної філософської термінології.

Діяльність професора була надзвичайно різноманітною. Цьому сприяло не лише прекрасне знання класичних мов, класичної та новітньої літератури, а й досконале володіння українською, російською, словацькою, польською, угорською, німецькою, французькою, старослов'янською мовами. П. Лодій ґрунтовно знав філософію, історію філософії, логіку, історію, метафізику, етику (моральну філософію), історію природознавства, економіку, політику, математику, а також увесь цикл юридичних

дисциплін – від природного до кримінального права.

Петро Лодій активно виступав за розвиток освіти й науки, критикуючи тих, хто намагався заборонити викладання філософії в навчальних закладах і зводив її роль лише до «служниці богослов'я». З 1820 р. П. Лодій зазнав політичних гонінь: його не допускали до викладання філософії, заборонили перевидавати власні праці, писали на нього доноси. У 1821 р. вченого звільнили з посади декана й заборонили викладати філософські дисципліни. Причиною цих гонінь стала публікація основного твору мислителя «Логічні настанови, які скеровані до пізнання та розрізнення істинного від хибного». Цей твір було визнано політично шкідливим, і влада заборонила його поширювати серед спільноти Російської імперії. У цій праці досить чітко простежується вплив на мислителя філософських ідей І. Канта, хоча П. Лодій визнавав лише кантівське вчення про «речі в собі». Як зазначав Д. Чижевський, «підручник П. Лодія являв собою крок наперед в порівнянні до тих викладів Київської академії, що базувались в XVIII ст. на Вольфі та його школі» [3, с. 85]. І далі Д. Чижевський продовжує думку, що П. Лодій, «був одним з перших посередників в ознайомленні російського суспільства з Кантом. На жаль, ми не знаємо, чи займався він Кантом ще за часів своєї діяльності в Галичині» [3, с. 85].

Основними теоретичними джерелами формування історично-філософської концепції П. Лодія стали спочатку вчення представників лямбніце-вольфганської школи, а згодом Дж. Локка та І. Канта. Але при цьому мислитель зміг подолати дуалізм теорії «вторинних якостей» Локка і більш послідовно провести матеріалістичний погляд на природу суджень. Він зміг звільнитися від вольфганської філософії й почав філософувати без системи, прагнучи в такий спосіб оновити філософію. Філософія у викладі П. Лодія постає царицею всіх наук. Взірєць філософа, за мислителем, сьогодні є майже утопічним. Йдеться про наявність ґрунтовної освіти, зокрема й математичної, яку має нині далеко не кожна людина, що прагне в майбутньому пов'язати своє життя з філософією.

Постаті І. Канта належить провідне місце у філософському вченні П. Лодія. Але, поважаючи авторитет кенігсберзького філософа, П. Лодій не підтримує цілковито й не наслідує сліпо його вчення. У багатьох своїх працях мислитель детально викладав свої думки та ґрунтовно й тонко критикував Канта з матеріалістичних позицій, протиставляючи ідеалізму останнього свій реалізм, переконливо доводячи пізнавальну доступність предметів реальному світу через їх

прояв до сутності. При цьому П. Лодій протиставляв локківський сенсуалізм і емпіризм беркліанству, юмівському скептицизму й кантівському агностицизму. Послідовники П. Лодія підкреслювали, що Канта він знав прекрасно, причому не з критичної літератури, а завдяки самостійному вивченню праць останнього. Саме під враженням від праць І. Канта вчений формулює основні питання філософії: Що може людина знати? Що повинна вона робити? На що може сподіватися? І що взагалі є людина? Загалом же критика П. Лодієм кантівського вчення здійснювалася з позицій метафізичного матеріалізму, з елементами теологічних поглядів та еkleктизму й мала, безперечно, велике значення для тогочасної філософської спільноти.

Отже, в цілому П. Лодія можна вважати прихильником поміркованого кантіанства, і лише в питаннях логіки він виявляє деяку самостійність. Полемізуючи з кантівським агностицизмом, мислитель доводить можливість досягнення істини, яку розуміє як збіг наших думок з об'єктивним світом, що існує поза людиною. Різко критикує вчений також суб'єктивний ідеалізм і суб'єктивізм. Людину П. Лодій розглядає як єдність тіла й душі, а душу – як сукупність природних пізнавальних і вольових здібностей. Що ж до проблеми пізнання, то тут мислитель схиляється до сенсуалізму.

Високо цінуючи теоретичну діяльність П. Лодія, Г. Шпет підкреслював, що «у нього немало свіжого матеріалу (напр., деякі питання теорії пізнання), який, зокрема, додається тією самою критикою Канта, і у нього підручник непоганий. Інші наші оригінальні «логіки» Ризького, Лубкіна, Талізїна – жалюгідні конспекти порівняно з підручником Лодія» [4, с. 362]. Створені П. Лодієм «Логічні настанови...», на думку І. Мірчука, були кращим на той час посібником з логіки в Російській імперії. Логіка, на думку П. Лодія, є наукою «розумно істинною» й покликана давати людині знання законів, що діють у процесі мислення. Тим самим мислитель обґрунтував ту особливу роль, яку відіграє логіка в системі філософських знань. Отже, за П. Лодієм, логіка – це сукупність правил, що керує розумом у процесі мислення та пізнання. Найбільш виразно, на думку вченого, поняття логіки окреслив Цицерон – як мистецтво відрізнити істинне від хибного.

«Логічні настанови...» П. Лодія складаються зі вступу до філософії взагалі та теоретичної і практичної частин логіки. Вступ містить кілька розділів, об'єднаних в одну складну систему. У цих розділах розглядаються поняття, поділ, мета і користь філософії та допоміжні засоби.

Спеціальні розділи підручника присвячено вченню про поняття, судження, умовивід, розуміння істини, а також теорії доведення та спростування. На думку П. Лодія, пізнання виникає завдяки відчуттям. Предмети, які ми осягаємо за допомогою відчуттів, є одиничними й неподільними, тобто такими, які нерозривно пов'язані з обставинами часу, місця й особи. На основі розуміння спільності ознак між предметами, мислитель виводить загальні або абстрактні поняття й відповідно до цього визначає метафізику як науку, що вивчає «начала всезагальних понять і доказів». Далі П. Лодій зупиняється на трьох першоосновах (Бог, душа, речовина), на які поділяються всі відомі нам речі і які своєю природою збігаються в суцюзому, що є четвертою першоосновою. Відповідно до цих першооснов мислитель визначає чотири частини метафізики: онтологію (науку про суще взагалі), космологію (науку про світ взагалі), психологію (науку про душу) і богослов'я природне (науку про Бога).

Щодо теорії істини, то філософ пов'язує поняття наукової істини з відсутністю

суперечностей у речах, які дійсно існують. За П. Лодієм, істина поділяється на метафізичну й фізичну, логічну й моральну. А згідно з началами пізнання, істини бувають необхідні й випадкові. Філософ захищає об'єктивну реальність зовнішнього світу, яка не залежить від будь-яких духовних сил. Різновидом вчення про пізнання (після метафізики пізнання) П. Лодій вважав теорію пізнання, якою для мислителя є логіка. При цьому він не лише здійснює спробу теоретичного аналізу науки логіки, а й доводить її практичну цінність. Корисність логіки П. Лодій вбачає в тому, що вона робить людину спроможною досконало й систематично вивчати філософію. Зазначимо також, що підручник з логіки П. Лодія містить серйозну розробку проблем індукції. І, мабуть, у вітчизняній літературі тих часів немає такої праці, де індукція була б висвітлена краще.

Отже, філософська спадщина П. Лодія є посправжньому великим, досить цікавим і ще недостатньо опрацьованим науковим полем, що потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Баумайстер Хр. Логика, переведенная с латинского Яковом Толмачевым / Хр. Баумайстер. — СПб. : В типографии Ивана Глазунова и его иждивением, 1827. — 147 с.
2. Кравчук І. В. Історія розвитку філософських поглядів на Закарпатті / І. В. Кравчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. — 2002. — Вип. 45. — С. 291—292.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. — К. : Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. — 230 с.
4. Шпет Г. Г. Очерк развития русской философии / Г. Г. Шпет // Введенский А. И., Лосев А. Ф., Радлов Э. Л., Шпет Г. Г. Очерки истории русской философии. — Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. — С. 217—578.

Відомості про автора:

Мозгова Наталія Григорівна
mozgova@gmail.com

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна.
doi:10.7905/vers.v0i4.1015

Надійшла до редакції: 14.10.2014 р.
Прийнята до друку: 14.11.2014 р.

References

1. Baumeister, Ch. (1827). *Logic translated from Latin by Yakov Tolmachev*. SPb. : v tipografii Ivana Glazunova I ego izhdiveniam [in Russian].
2. Kravchuk, I. V. (2002). History of philosophical views development in Transcarpathia. *Visnyk Kyiivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Filosofiia. Politilohiia*, 45, 291—292 [in Ukrainian].
3. Chyzhevskiy, D. (1992). *Essays in history of philosophy in Ukraine*. Kyiv : Vyd-vo "Orii" pry UKSP "Kobza" [in Ukrainian].
4. Shpet, G. G. (1991). *The essay on Russian philosophy development*. In : The essays on history of Russian philosophy. Sverdlovsk : Izd-vo Ural'skogo universiteta, 217—578 [in Russian].

Information about the author:

Mozhova Nataliia Hryhorivna
mozgova@gmail.com

National Pedagogical M. P. Dragomanov University
9 PirihoV St., Kyiv, 01601, Ukraine.

doi:10.7905/vers.v0i4.1015

Received at the editorial office: 14.10.2014.
Accepted for publishing: 14.11.2014.